

Войната като юридическа институция в контекста на Версайската система мирни договори

Мария Желева

War As a Legal Institution in the Context of Versailles Treaty Peace System: The paper presents the development of the right to resort to war as a modus of decision to the issue of international controversies during the Paris Peace conference and immediately after World War I. It proves that the historical judgment over Germany, based on the Article 231 of Versailles Treaty (known as "The War Guild" clause) is not motivated with positive law norms and the first determination of the war as inadmissible was not till 1928.

Key words: Admissible, guild, Paris Peace conference, reparations, Versailles treaty, war.

ВЪВЕДЕНИЕ

След края на Първата световна война, за изработването на мирните договори с победените държави, в Париж се свиква мирна конференция, която заседава от януари 1919 до август 1920 г. Между коалицията на победителите (Антантата) и отделните победени държави са сключени пет мирни договора, всеки от които е подписан в отделно предградие на Париж: във Версай – с Германия (28 юни 1919 г.); в Сен-Жермен-ан-Ле – с Австрия (10 септември 1919 г.); в Ньой сюр Сен – с България (27 ноември 1919 г.); в Трианон – с Унгария (4 юни 1920 г.) и в Севр – с Османската империя (10 август 1920 г.). Освен положението на Германия в следвоенния свят, Версайският договор очертава и принципите, които оформят същността на договорите с останалите победени страни. Всички те съдържат сходни клаузи: промени на границите, най-често във вреда на победената държава; определяне на максимално количество допустима армия; налагане на репарации. В съвкупността си те изграждат Версайската система от мирни договори. Замислена от авторите си като наказателна по своя характер, Версайската система се оказва без ефективни способности за съхраняването си.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Според формулировката на чл. 227 (част VII) от Версайския договор, германският император Вилхелм II носи пряка отговорност за "върховно нарушение срещу международния морал и свещеността на договорите", поради което би трябвало да бъде съден от специален международен трибунал, съставен от 5-тима съдии, излъчени от САЩ, Великобритания, Франция, Италия и Япония. Обвинението на германския император като физическо лице се допълва от интерпретацията на чл. 231(част VIII), известен като „клаузата за вината“ [12, 13], който натоварва Германия с отговорността за избухването ѝ. С текста на чл. 227 и с предложението за създаване на Международен наказателен съд, Парижката конференция превръща въпроса за отговорността за войната във важен проблем на международното право [7, с. 32; 11, р. 16-18].

Знаменитата „клауза за вината“ във Версайския договор става юридическата основа, с която се обосновават задълженията на Германия и бившите ѝ съюзници за изплащане на репарациите. Идеята за изплащане на определени парични компенсации за компенсирани на щетите, причинени от победена страна, намира израз в европейските мирни договори през 19 век. След Френско-пруската война, съгласно Франкфуртския договор (10 май 1871) Германия налага такива компенсации на Франция. До Първата световна война за обозначаването на такива компенсации се употребява термина „контрибуции“ (напр. . Декрета за мира на съветското правителство от 8. 11. 1917 г. , с който то призовава всички воюващи страни да започнат незабавно преговори за сключване на справедлив мир, без анексии и военни контрибуции). По време на войната идеята за плащането на

компенсации е възприета в мирните споразумения между Централните сили и Съветска Русия. Според чл. 9 на Брест-Литовския договор (3 март 1918 г.) „договарящите се страни взаимно се отказват от компенсации за военните си разходи, т. е. за публичните разходи, направени за водене на войната, както и от компенсации за военните загуби, т. е. загубите, причинени им и на техните граждани в зоните на военните действия... . ”. Въпреки това, последвалият договор между съветското правителство и Германия от 27 август 1918 г. задължава Съветска Русия да изплати 6 милиарда райхсмарки като военни репарации на Германия. На тази основа някои автори преодоляват утвърденото схващане, че прецедентът в това отношение е Франкфуртския мир и приемат, че именно този договор въвежда принципа за изплащане на репарации и поставя Германия в изключителна позиция по този въпрос [6].

В хода на Парижката конференция на мястото на термина „контрибуции” (буквално – приносът на всеки член на обществото към общите разходи; синоним на „данъци”, „такси”) се налага терминът „репарации”. (удовлетворение, компенсация за нарушение; действие по поправяне, както и резултата от това действие). Анализът на етимологията и правната същност на термина „репарации” довежда още през 1931 г. М. Ренувен и К. Блок до извода, че чл. 231 от Версайския договор всъщност установява гражданскоправна финансова отговорност [10, р. 20-21; 12, р. 231-237].

Проблемът за отговорността за войната е неразделна част от въпроса за международната отговорност на държавата. Теориите за нея, въпреки различията си, се основават на правилото, че който причини материална или морална вреда другиму, дължи обезщетение. В зависимост от това дали причинената вреда произтича от неизпълнение на международноправни задължения или допускането на забранени от международното право действия, някои автори приемат, че международната отговорност на държавата може да бъде гражданска или наказателна (углавна). Други отричат углавната отговорност поради невъзможността да се установи умисъл на държавата, което прави невъзможно и определянето на наказание, тъй като според един от основните принципи на наказателното право, то следва да се понесе само от физически лица. Някои теории обосновават, че отговорността на държавата следва да се изключва и при наличието на обстоятелства, типични за изключването на отговорността във вътрешнодържавното наказателно право: неизбежна самоотбрана и крайна необходимост. От това следва, че подобно на индивида, който не носи отговорност за противоправните си деяния, извършени при неизбежна самоотбрана, така и държавата, ако в името на върховните си интереси наруши някои норми на международното право, не следва да носи отговорност. Тези възгледи намират най-добра почва в Германия в периода между двете световни войни. В отговор на тях, френските автори възразяват, че това би позволило на държавите да преследват на интересите се с всички средства, без да се зачита международното право и това ще доведе до връщане до естественото състояние, описано от Хобс и Спиноза [1, с. 352-354].

Действащото международно право до Парижката конференция (18 януари – 28 юни 1919 г.) и създаването на Обществото на народите признава допустимостта на войната, т. е. на правото на всяка заинтересована страна да прибегва до военни средства за защита на своите интереси. Първата световна война е невиджан дотогава по размерите си политически, икономически и социален катаклизъм и променя радикално развитието на правото на прибегване до война. Идеята, че започването на агресивна война е от морална гледна точка международно престъпление се приема и използва от държавите-победителки като морално основание да се претендират репарации от Германия и нейните съюзници [11, р. 16-20; 2, с. 11]. Преходът към това се подготвя от няколко събития. С декларацията от 4 октомври 1918 г. френското правителство предупреждава, че нарушението на правилата на хуманността и на международните закони са основание за търсене на

отговорност от страна на виновните лица. На 23 февруари 1919 г. е създадена специална комисия за проучване въпроса за наказателната отговорност на виновниците за войната, която предлага създаването на Международен съд за разследване на престъпленията. Тя достига до заключението, че “една агресивна война не трябва да се счита по необходимост за акт, директно противоречащ на позитивното право”, но приема, че е “желателно за в бъдеще да се предвиждат наказателни санкции за такива сериозни нарушения на елементарните принципи на международното право”. Междувременно, след обявяването му за пряко отговорен за войната, германският император Вилхелм II намира убежище в Холандия, за да избегне процеса. Холандското правителство отхвърля искането на Съюзниците да го екстрадира; то се позовава на принципа за *nullum crimen sine lege*, тъй като до този момент нито една международна конвенция не третира нарушаването на законите и обичаите за водене на война като международно престъпление [7, с. 31-32; 11, р. 16-28].

С приемането на Устава на ОН, който става неразделна част от мирните договори, Парижката конференция прави важна крачка напред в развитието на правото на прибегване до война. На конференцията натезжава проектът на американския президент У. Уилсън, създаден през периода януари – септември 1918 г., на базата на т. нар. „14 точки“, (представени пред Конгреса на 8 януари 1918г.), «Четири принципа» (11 февруари) и «Пет подробности» (27 септември) – общо 23 твърдения, изработени от него независимо от Англия и Франция [3, с. 36]. Според Уилсън с ОН моралната сила ще бъде подкрепена от военна сила и сигурността ще стане обща отговорност. Това е възможно, ако държавите, поддържащи доктрината на ненападение се обединят. Мирът ще бъде неразрушим, защото превъзходството на силите ще бъде на страната на “добрите”. Опорните точки на новата система за колективна сигурност са: поставянето на нападателната война извън закона, създаване на коалиция от всички неагресивни държави, наказание за страните-агресорки [8, с. 103-104].

Пактът на Обществото на народите създава амбициозна дипломатическа система, търсеца баланса между универсалното схващане за мира, заплахата от прилагане на сила като гаранция за спазването му, многостранната и прозрачна дипломация [4, с. 244]. Той придобива относително завършен вид през февруари, но се утвърждава на 28 април 1919 г. и влиза в сила заедно с Версайския договор, на 10 януари 1920 г. Оттогава става неделима първа част от цялостния текст на всички международни договори, сключени след Първата световна война. Критиката срещу него продължава след влизането му в сила.

Уставът на ОН е опит за замяна на довоенната доктрина за равновесието с доктрината за колективна сигурност. Той прокламира като основна цел на организацията необходимостта “да се приемат някои задължения да не се прибегва до война “. Чл. 1 налага ограничения относно войската и въоръженията на държавите-членки. Тяното основно задължение е да спазват териториалното статукво, установено с мирните договори и да се считат за лично засегнати, ако друг член от организацията бъде въввлечен във война. Чл. чл. 8 – 19 определят мерките за запазването на статуквото, за ограничаване на въоръженията и избягване на конфликти, като се използват мирни процедури при уреждането на границите (чл. 12-13). С чл. 10 членовете на организацията се ангажират да респектират и да поддържат териториалния интегритет и независимостта на всички. С разпоредбите на чл. 11 всяка война се приема за проблем, засягащ всички държави. Чл. чл. 12-15 предвиждат споровете между държавите да бъдат предоставени за арбитраж, а в случай, че арбитражът се провали, „не трябва да започват война преди изтичането на един срок от три месеца след решението на арбитражите или доклада на съвета” [5, с. 33-35]. Съгласно чл. 16 всяка война, която започва в разрез с уставените от ОН процедури, се счита за война срещу всички членове на организацията, а държавите

се задължават да предоставят на разположение на Съвета на ОН свои войскови части, с чиято помощ да се осъществи принуда спрямо непокорни държави. Организацията притежава правомощието да повери на една страна грижата да следи за спазването на международния ред с помощта дори на оръжие, но липсва международна сила за поддържане на мира [8, с. 103-104; 1, с. 360; 9, с. 68].

Със създаването на Устава на ОН е отбелязан напредък в следните направления: задължението да се използват мирни процедури при уреждането на границите, признаването на юридическото разграничение между приемливи и недопустими войни, като последните представляват нарушение на задължението за уреждане на споровете по мирен начин (чл. 12, 13, 15); формулирането на принципа, че една война между две държави не е съдебна битка, а засяга международната общност, представена от цялото ОН (чл. 11); задължението да се поддържа териториалния интегритет и политическата независимост на всички членове на организацията срещу всякаква външна агресия (чл. 10) [11, р. 22].

Уставът ограничава правото да се прибегва към война, но не го премахва напълно. Някои неясноти в него не позволяват да се прилагат ефективно мерките за колективна сигурност и правят допустимо прибегването до война в някои обстоятелства. Една от най-сериозните неточности е може би използването на термина "война". Текстът, че съществуването на състояние на война зависи от намерението на държавите, позволява в някои случаи те да заобиколят ограниченията, наложени от устава, въздържайки се да наричат "война" въоръжените конфликти. Типични примери в това отношение са японските агресии срещу Китай: през 1931-1933 г. , известна с името "Манджурският конфликт" и 1937-1941г. , известна като "китайския инцидент". По различни причини нито Япония, нито Китай не искат да допуснат това да се квалифицира като "състояние на война" и това им позволява да поддържат дипломатическите си отношения. Накрая през декември 1941 г. Китай обявява война на Япония [11, р. 22].

С изискването всички държави да са съгласни с прибегването до война, всъщност всяка държава получава право на вето. В някои конкретни случаи Уставът не забранява директно прибегването до война: ако докладът на Съвета или на Асамблеята не е гласуван от предписания брой гласове (чл. 15); ако не е приложена арбитражна или съдебна сентенция (чл. 13); ако двете страни на спора откажат да приемат решението, предложено от Съвета (но те са задължени да не прибегват до война по време на мораториума - чл. 12); ако страните не са членове на ОН и отказват да се подчинят на правилата за уреждане на конфликти, задължителни за членовете на ОН (чл. 17). Договореността да се спазва чл. 16 се възпрепятства от положението, че всяка държава трябва да реши сама какви санкции да налага, защото държавите не са обвързани с никаква по-висша инстанция [11, р. 24; 4, с. 244; 8, с. 104].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

През двайсетте години се предприемат поредица от инициативи за попълване на празнотите на устава. Такива са е например Проектът за договор за взаимна помощ от 1923 г. и Женевският протокол за мирно уреждане на международните спорове (1924 г.). Никой от тези актове не влиза в сила, защото не са ратифицирани от необходимия брой държави. С несъмнен морален ефект са две резолюции на Генералната асамблея на ОН: първата, приета през 1925 г. , декларира като престъпна агресивната война, а втората, приета през 1927 г. забранява всички агресивни войни. Отделни държави сключват различни и многобройни договори, съчетаващи правните процедури и споразуменията, от които най-известните са спогодбите от Локарно (1925 г.). За да се кодифицира мрежата от такива договори ОН подготвя Генерален акт за мирно уреждане на международните спорове и арбитраж, който е подписан на 26. 09. 1928 г. Няколко седмици преди това, на 27. 08. 1928 г. , е подписан пакта Бриан-Келог. Подписалите държави осъждат тържествено

прибъгването до война и категорично се отказват от войната като инструмент за национална политика в отношенията помежду си. Те се ангажират да решават всякакви проблеми помежду си с мирни средства. В резултат от сключването на пакта, войната става недопустима с изключение на случаите, когато е предприета като легитимна отбрана или под егидата на ОН [11, р. 24-26]. От морално укорим акт, непротиворечаш на международноправните норми, войната се утвърждава като юридическа институция, регулирана от позитивното право.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Владикин, Л. , Общо учение за държавата. С. , 1992.
[2] Генов, Г. П. Една тъжна десетгодишнина. С. , 1929.
[3] Джонсън, П. Съвременността. Светът от 20-те до 90-те години. С. , 1991.
[4] Дюфур, Ж. -Л. , М. Вайс. Войната през XX век. Акад. издателство „М. Дринов“, С. , 1999.
[5] Кесяков, Б. Принос към дипломатическата история на България, т. II. Ньойски договор, чл. 1-147. /С обяснителни бележки от д-р Б. Кесяков и Дим. Николов/ С. , 1926.
[6] Колев, В. Българските репарации след I св. Война. – В: <http://vkolev22.blog.bg/technology/2007/03/31/bylgarskite-reparacii-sled-sv-voina.56700>
[7] Михайлов, Д. Международно наказателно право. Сиела, С. , 2003.
[8] Най, Дж. Международните конфликти - теория и история. Прагма, С. , 1998.
[9] Хрисимова, О. Пътят на една идея. За правата, правилата и малцинствата в европейския югоизток между двете световни войни. ВСУ «Ч. Храбър», 2003.
[10] Duroselle, J. -В. Histoire diplomatique de 1919 a nos jours. 9-e edition, Dalloz, P. , 1985.
[11] Paenson, Isaac. Manual of the terminology of the law of armed conflicts and of international humanitarian organizations. Bruyant, Brussels, 1989.
[12] Temperley, Harold. "War Guild" in the Peace Treaty. History. The Journal of the Historical Association. Vol. 17, Iss. 67, October 1932, pp. 231-237
[13] <http://www.firstworldwar.com/source/versailles227-230.htm>

За контакти:

Гл. ас. д-р Мария Желева, Катедра "Социални и правни науки", Технически университет - Варна, тел. : 052-383 469, e-mail: meril@abv. bg

Докладът е рецензиран.